

Kivonulás vagy folytonosság? Az öregedő agrárium demográfiai válsága

Retirement or continuity? The demographic crisis of aging agriculture

FERTŐ IMRE

FERTŐ Imre: főigazgató, ELTE Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont; 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.; ferto.imre@krtk.elte.hu; egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem; 1093 Budapest, Fővám tér 8.; imre.ferto@uni-corvinus.hu; <https://orcid.org/0000-0002-3742-5964>

KULCSSZAVAK: generációs megújulás; öregedő agrártársadalom; farmutódlás; habitus; vidéki fenntarthatóság

ABSZTRAKT: A tanulmány egy régóta ismert, mégis újra és újra félreértett jelenséget vesz górcső alá: az agrártársadalom elöregedését és a generációváltás makacs elakadását. A közbeszéd gyakran úgy kezeli ezt, mintha pusztán pénzkérdés volna: „adjunk elég támogatást, és a gazdaság átadása megtörténik”. Az irodalmi áttekintés azonban arra jut, hogy ez a magyarázat legfeljebb részleges. Az utódlás nem egyszerű tranzakció, hanem intézmények, normák és személyes életvilágok metszéspontjában zajló, konfliktusokkal terhelt átmenet.

A „jó gazda” státusza – a munka láthatósága, a rend, a kontroll, a föld feletti rendelkezés – olyan szimbolikus tőke, amelyet nem lehet egy az egyben pénzre váltani. A kontroll átadása sokszor nem adminisztratív aktus, hanem szerepvesztés: a termelésből való kivonulás identitásvesztésként jelenik meg. Ehhez járul a vidéki intézményi környezet: a szolgáltatások hiányosságai, a gondoskodási infrastruktúra egyenetlensége, a bizonytalan időskori biztonság. Ilyen közegben érthető, hogy a gazdák „bent maradnak” a munkában akkor is, amikor egészségük már korlátozza őket; ez a spirál baleseti és mentális kockázatokat is felerősít.

A következmények nem állnak meg egyéni szinten. A demográfiai eltolódás rontja az alkalmazkodóképességet, lassítja az innovációt, merevíti a földmobilitást, rövidíti a beruházási horizontot és növeli a felhagyás valószínűségét. A tanulmány ezért a „még több pénz” logikájával szemben integrált megoldásokat hangsúlyoz: fokozatos kontrollmegosztást, mentorszerepeket, valamint korlát munkaszervezési és térbeli innovációkat (például „Farmer’s Yards”). Végül rámutat arra, hogy a poszt szocialista agrárstruktúrák alulvizsgáltak, pedig épp itt különösen erős az intézményi beágyazottság szerepe az utódlási döntésekben.

Imre FERTŐ: director, ELTE Centre for Economic and Regional Studies; Tóth Kálmán u.4., H-1097 Budapest; ferto.imre@krtk.elte.hu; professor, Corvinus University of Budapest; Fővám tér 8.; H-1093 Budapest, Hungary; imre.ferto@uni-corvinus.hu; <https://orcid.org/0000-0002-3742-5964>

KEYWORDS: generational renewal; aging agricultural society; farm succession; habitus; rural sustainability

ABSTRACT: *This study examines one of the most pressing challenges facing global agriculture: the rapid aging of the farming population and the stagnation of generational renewal. Drawing on a narrative literature review, the paper synthesizes theoretical and empirical approaches to understanding why aging farmers delay farm succession, even under favourable financial incentives, and explores alternative strategies beyond complete retirement.*

The analysis reveals that farm succession is a complex transition shaped by three interconnected dimensions: identity, health, and production decisions. Building on Bourdieu's concepts of habitus and symbolic capital, the study demonstrates how the "good farmer" identity - rooted in visible physical labour and control - creates powerful psychological barriers to retirement. For many aging farmers, relinquishing management control represents an existential threat to social status and self-worth, frequently overriding financial rationality and leading to prolonged postponement of succession despite declining physical capacity.

Demographic trends across Europe, Australia, and Asia reveal critical imbalances: in the European Union, over one-third of farm managers are above 65, while only 6-11% are under 35. This age skewness creates systemic risks including reduced technology adoption, decreased innovation investment, restricted land mobility, and increased land abandonment vulnerability. Aging affects production through complex feedback loops between health deterioration, risk aversion, shortened planning horizons, and deferred capital investments.

Health and wellbeing emerge as critical dimensions. Rural aging farmers face elevated risks of work injuries, chronic pain, isolation, and depression. Inadequate rural healthcare access and pension deficiencies create economic pressures forcing farmers to remain active despite declining capacity. The "Farmer's Yards" approach offers a framework for age-friendly agricultural environments that maintain usefulness while reducing physical burden.

The paper argues that financial incentives alone rarely overcome identity-based and health-related barriers. More effective strategies integrate collaborative farming models allowing gradual control-sharing, mentorship programs institutionalizing knowledge transfer while preserving elder status, and rural health infrastructure investments. These approaches reframe succession as dignified role transition rather than forced exit.

The study identifies research gaps, particularly concerning Central and Eastern European post-socialist structures where different property relations may produce distinct succession dynamics. Successful generational renewal requires integrated policies addressing economic support, shared management models, and mentoring roles enabling dignified knowledge transfer. Agricultural sustainability depends on managing transitions that preserve both individual wellbeing and sectoral adaptability.

Bevezetés

A globális mezőgazdaság olyan demográfiai átalakuláson megy keresztül, amely egyre több térségben az ágazat fenntarthatóságának egyik alapvető korlátává válik: a gazdálkodói társadalom gyorsan öregszik, miközben a generációs megújulás üteme sok országban elmarad a szükségestől. Ausztráliában a gazdálkodók átlagéletkora már meghaladja az 53 évet (O'Meara 2019), az Európai Unióban pedig a gazdaságvezetők több mint harmada 65 év feletti, miközben a 35 év alattiak aránya mindössze 6–11% között mozog (Cush, Macken-Walsh 2016; Daniele, Bertoni, Pretolani 2024). A szakirodalom a jelenséget nem pusztán demográfiai tényként kezeli, hanem az élelmiszerbiztonság, a vidéki közösségek életképessége és az ágazat technológiai alkalmazkodóképessége felől is értelmezi (Akdemir et al. 2018). Több szerző szerint, amikor egy generáció

„bennragad” a termelésben, az innováció lassul, a földmobilitás merevvé válik, és a vidéki táj elnéptelenedése, illetve a földterületek elhagyása is felgyorsulhat (Lee et al. 2021; Ren et al. 2023).

Mindeközben az Európai Unió Közös Agrárpolitikája (CAP) évtizedek óta jelentős pénzügyi ösztönzőkkel próbálja támogatni a generációváltást, az eredmények azonban a szakirodalom szerint több esetben mérsékeltek és egyenlőtlenek maradtak (Coopmans et al. 2020). Ez arra utal, hogy a gazdaságátadás nem kizárólag pénzügyi racionalitás kérdése. A támogatások önmagukban nem feltétlenül oldják fel azt a helyzetet, amikor az idős gazdálkodók romló egészségi állapotuk ellenére is a birtokon maradnak. E dilemmát több kutatás a gazdálkodói identitás, a földhöz fűződő érzelmi kötődés és a „jó gazda” habitusának fogalmai mentén ragadja meg, hangsúlyozva, hogy e szociokulturális mechanizmusok a gazdaságátadás késleltetésében is fontos szerepet játszanak (Conway et al. 2021; Riley 2014). Ezzel párhuzamosan olyan alternatív átadási és együttműködési megoldások is megjelentek, amelyek nem a „teljes kivonulás” logikájából indulnak ki, hanem a fokozatosságot, a tudásmegosztást és a közös működtetést helyezik előtérbe (Shin et al. 2023).

A generációváltás problémája ugyanakkor nem értelmezhető pusztán agrárpolitikai kérdésként. A gazdaságátadás időzítése és formája nagymértékben függ a vidéki intézményi környezettől, az egészségügyi és szociális szolgáltatások hozzáférhetőségétől, a munkalehetőségek szerkezetétől, valamint a helyi közösségek normáitól. Ebben az értelemben a generációs megújulás a periferializáció, a térbeli egyenlőtleniségek és a vidéki alkalmazkodóképesség problémaköréhez is kapcsolódik. Nem mindegy tehát, hogy egy gazda olyan térségben öregszik meg, ahol rendelkezésre állnak az átmenetet segítő intézmények, vagy olyan környezetben, ahol a gazdaság az egyetlen biztos jövedelmi, státuszbeli és identitásbeli kapaszkodó marad.

E kiindulópontból a tanulmány az alábbi kutatási kérdésekre keresi a választ: (1) milyen elméleti magyarázatokkal ragadja meg a szakirodalom azt, hogy az idősödő gazdálkodók miért halasztják vagy utasítják el a gazdaságátadást még kedvező ösztönzők mellett is; (2) hogyan kapcsolódnak ehhez az identitás-, habitus- és szimbolikus tőke-mechanizmusok, különösen a „jó gazda” normarendszerén keresztül; valamint (3) milyen szakpolitikai és szervezeti megoldások jelennek meg a „teljes kivonulás” alternatíváiként, és milyen feltételek mellett működhetnek.

A klasszikus agrárökonómiai megközelítések a gazdálkodókat gyakran racionális döntéshozóként írják le, és azt feltételezik, hogy megfelelő ösztönzők mellett a birtokátruházás elindul (Leonard et al. 2017). Ezzel szemben a vidékszociológiai irodalom arra mutat rá, hogy a gazdálkodás sok esetben élethosszig tartó identitás és társadalmi szerep, így a visszavonulás a szerepvesztés élményével is összekapcsolódhat (Conway et al. 2022). Riley (2014) nyomán külön figyelmet érdemel az a feszültség, amely az idős gazda fizikai hanyatlása és a „jó gazda”

státuszhoz kötődő szimbolikus elvárások között húzódik. Mindeközben a szakirodalomban továbbra is viszonylag kevés az olyan összevető elemzés, amely a kelet-közép-európai posztszocialista struktúrákat a nyugati, családi farmmodellre épülő dinamikákkal párhuzamosan tárgyalja (Maró, Borda, Balogh 2024).

A tanulmány célja, hogy irodalmi áttekintés keretében szintetizálja azokat a fő értelmezési irányokat, amelyek az időződés, a kivonulás és a gazdaságfolytonosság – különösen a gazdaságátadás elhúzódásának – magyarázatára születtek. A tanulmány hozzájárulása három ponton ragadható meg. Egyrészt a generációváltásról szóló irodalmat egységes keretben kapcsolja össze az agrárökonómiai ösztönzőlogikával és a vidékszociológiai identitás-megközelítésekkel, különös tekintettel a habitus és a szimbolikus tőke szerepére. Másrészt tematikus szintézisben elkülöníti az elhúzódó gazdaságátadás fő mechanizmusait – az identitás és habitus, az intézményi ösztönzők, a földpiaci és földhasználati kötöttségek, valamint az egészség és jólét dimenzióit –, és rámutat ezek kölcsönhatásaira. Harmadrészt rendszerezi a „teljes kivonulás” alternatíváit, például a közös gazdálkodási formákat, a mentorálást és a korbarát munkakörnyezeteket. Emellett megfogalmazza a nemzetközi irodalomban különösen hiányzó közép- és kelet-európai kutatási irányokat.

A tanulmány narratív, koncepcióvezérelt irodalmi áttekintésre épül. Célja nem a teljes bibliográfiai lefedettség, hanem a meghatározó elméleti és empirikus megközelítések, valamint a visszatérő magyarázó mechanizmusok és viták szintetizálása. Az irodalom összegyűjtése elsősorban a Scopus és a Web of Science adatbázisokban végzett célzott keresésekre támaszkodott, amelyeket kiegészítő jelleggel a Google Scholar felületén végzett keresések egészítettek ki. A keresések olyan kulcsszavak és kulcsszókombinációk mentén történtek, mint a *farm ageing*, *farmer retirement*, *farm succession*, *farmer identity*, *good farmer*, *collaborative farming* és *land abandonment*. Az áttekintés elsődlegesen a 2000 után megjelent, lektorált nemzetközi folyóiratcikkekre fókuszál. A beválasztás során előnyt élveztek azok a tanulmányok, amelyek explicit módon tárgyalják a kivonulás és a folytonosság dilemmáját, a gazdálkodói identitás és habitus szerepét, valamint az intézményi és szakpolitikai környezet hatásait. A keresési eredmények ugyanakkor azt is jelzik, hogy a közép- és kelet-európai, különösen a posztszocialista agrárstruktúrára vonatkozó empirikus kutatások szórványosak és alulreprezentáltak. Ez a tanulmányban nem önálló empirikus blokk formájában, hanem kutatási részként jelenik meg. Az áttekintett publikációk feldolgozása tematikus szintézis formájában történt, amely lehetővé teszi az ismétlődő érvelések, a kulcstényezők és a feláratlan kérdések rendszerezését.

A szakirodalom egy része arra is rámutat, hogy a generációváltás sikeréhez a szakpolitikának gyakran túl kell lépnie a pusztán támogatási összegeken. A mentori programok, a tudásátadást támogató konstrukciók és a közös gazdálkodási formák több kontextusban is ígéretesnek tűnnek. Ezek lehetővé tehetik a tudás átadását anélkül, hogy az idősebb generáció számára a „kilépés” identitásvesztés-

sel járna (Loughrey et al. 2024; Shin et al. 2023). A szakirodalom ugyanakkor a gazdaságátadással kapcsolatos kommunikációs és kulturális akadályokat is hangsúlyozza: ahol az utódlás kérdése tabu, ott a beruházások elmaradása már évekkel a tényleges visszavonulás előtt ronthatja a gazdaság működését és alkalmazkodóképességét (Daniele, Bertoni, Pretolani 2024; Pessotto et al. 2019). Az utódlás körüli bizonytalanság sokszor nem információhiány, hanem „észlelt kockázat”: a percepciók és a tényleges akadályok elválása az utódlási döntések halogatását is magyarázhatja (Hayden, Leonard 2024).

A tanulmány felépítése a fenti kutatási kérdések logikáját követi. A bevezetést követően a második fejezet az öregedő agrártársadalom értelmezéséhez szükséges elméleti keretrendszerrel mutatja be, különös tekintettel a habitus, a szimbolikus tőke és a „jó gazda” identitás fogalmaira. A harmadik fejezet a nemzetközi szakirodalom alapján áttekinti a mezőgazdaságot érintő főbb demográfiai és társadalmi-gazdasági trendeket. A negyedik fejezet az öregedés mezőgazdasági termelésre, innovációra és földhasználatra gyakorolt hatásait rendszerezi. Az ötödik szakasz az időskori gazdálkodáshoz kapcsolódó egészségügyi és jóléti kérdéseket tárgyaló kutatások tanulságait foglalja össze. A hatodik fejezet a generációs megújulást elősegítő stratégiákat és szakpolitikai eszközöket tekinti át, míg végül a hetedik fejezet összegzi a tanulmány főbb megállapításait és konklúzióit.

Elméleti keretrendszer: Habitus, szimbolikus tőke és a „Jó Gazda” identitása

A mezőgazdasági népesség globális öregedése és a generációs megújulás elmaradása nem értelmezhető pusztán demográfiai vagy közgazdaságtani folyamatként. Bár a szakpolitikai diskurzus gyakran technokrata módon, „fiatal gazda problémaként” keretezi a kérdést, az utódlási folyamatok elakadása mögött a szakirodalom szerint mélyen gyökerező társadalmi és kulturális struktúrák húzódnak meg (Zagata, Sutherland 2015). Pierre Bourdieu elméleti eszköztára – különösen a habitus és a szimbolikus tőke fogalmai – olyan értelmezési keretet kínál, amely segít megérteni, miként alakul ki az idős gazdálkodók visszavonulással szembeni ellenállása, még romló egészségi állapotuk ellenére is.

Bourdieu értelmezésében a habitus a múltbeli tapasztalatokból származó tartós beállítódások rendszere, amely strukturálja az egyén jelenbeli gyakorlatait. A mezőgazdaság kontextusában ez egy olyan mélyen interiorizált életformát jelent, amelyben a munka, a családi identitás és a lakóhely szorosan összekapcsolódik (Conway et al. 2021). Az idős gazdálkodók számára a gazdaság vezetése így nem csupán foglalkozás, hanem létezésük alapvető kerete. A szakirodalom több helyen írja le ezt a helyzetet „nem-visszavonuló” magatartásként: bár a fizikai munkavégzés idővel csökkenhet, a döntési és menedzsmentkontroll fenntartása továbbra is központi jelentőségű marad (Riley 2014). A kontroll elvesztése ebben

az értelmezésben nem egyszerű szerepváltozás, hanem az önazonosság és a társadalmi státusz megingásának kockázatát hordozza.

A mezőgazdasági közösségekben mindez szorosan összefonódik a szimbolikus tőkéért folytatott versennyel, amelyet a szakirodalom gyakran a „Jó Gazda” ideálján keresztül ragad meg. Ez az elismerés elsősorban a látható, fizikai munkához kötődik: a gondozott földterületek és az egészséges állatállomány a gazda kompetenciáját és erkölcsi megbízhatóságát jelzik a közösség felé (Burton 2004). Az idősebb generáció számára e szimbolikus tőke megőrzése különösen fontos, ezért a visszavonulás fogalma gyakran negatív jelentéstartalommal telítődik, és a hanyatlással vagy a „rossz gazda” képével kapcsolódik össze (Cush, Macken-Walsh 2016). Ennek következtében az idős gazdák sok esetben olyan demonstratív fizikai tevékenységeket végeznek, amelyek megerősítik látható rátermettségüket, miközben a gazdaság hosszabb távú stratégiai megújítása vagy az új technológiák befogadása háttérbe szorulhat (Sheridan et al. 2021).

Az utódlási folyamatban a szimbolikus tőke gyakran szimbolikus hatalommal alakul át, amely lehetővé teszi az idősebb generáció számára, hogy akkor is jelentős befolyást gyakoroljon a gazdaság irányítására, amikor az utód már aktívan részt vesz a napi működésben. A szakirodalom ezt a helyzetet több esetben szimbolikus erőszakként írja le, ahol az utód a családi konfliktusoktól vagy az örökség elvesztésétől tartva kénytelen alkalmazkodni a konzervatív döntési mintákhoz (Conway et al. 2017). Ez a hatalmi aszimmetria hozzájárulhat az úgynevezett „vátrakozó szoba” effektus kialakulásához, amelyben a potenciális utódok hosszú időn keresztül döntési jogkör nélküli segítő családtagként maradnak jelen, ami növelheti az elvándorlás vagy a mezőgazdaságból való kilépés valószínűségét (Cavicchioli, Bertoni, Pretolani 2018; Zou, Mishra, Luo 2018).

Ezek az identitás- és hatalmi mechanizmusok a családi gazdaság működésének időbeli dinamikájába ágyazódnak, amelyet a szakirodalom gyakran a családi gazdaság életciklusmodelljén keresztül ragad meg. E megközelítés szerint a gazdaság fejlődési pályája szorosan összefügg a család belső viszonyaival: az expansziós szakaszban, amikor a gazda fiatal és az utódlás viszonylag egyértelmű, a beruházások és az innovációk jellemzőbbek, míg az utódlás bizonytalansága esetén az idősödő gazda gyakran kivonulási vagy kivárási stratégiát alkalmaz (Potter, Lobley 1992; Burton 2006). Ilyenkor elmaradhatnak a tőkeintenzív beruházások, csökkenhet a hatékonyság, és a gazdaság technológiai értelemben konzerválódhat, amit több tanulmány összefüggésbe hoz a fenntartható és precíziós technológiák lassabb elterjedésével (Daniele, Bertoni, Pretolani 2024; Seok et al. 2018).

Végül a szakirodalom egyre nagyobb figyelmet fordít az időskori gazdálkodás egészségi és jólléti dimenzióira is. Vidéki környezetben a munka megszűnése gyakran szociális vákuummal és izolációval jár, ami tovább erősítheti a visszavonulással szembeni ellenállást. Az olyan kezdeményezések, mint a „*Farmer's Yards*” megközelítés, arra hívják fel a figyelmet, hogy a mentális egészség és a jóllét szempontjából kulcsfontosságú a gazdálkodók hasznosságérzetének fenntartása

és a fokozatos szerepváltás lehetősége (Conway et al. 2024). A szakpolitikai és szervezeti megoldások – például a mentori modellek vagy a közös gazdálkodási formák – a szakirodalom szerint hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az idősebb generáció tanácsadó szerepben maradjon jelen, csökkentve az utódlás érzelmi és identitásbeli gátjait és elősegítve a méltóságteljes generációváltást (Loughrey et al. 2024; Shin et al. 2023).

Demográfiai és társadalmi-gazdasági trendek a mezőgazdaságban

A mezőgazdasági szektor globális és európai átalakulása az elmúlt évtizedekben egy sajátos demográfiai paradoxont rajzol ki. Miközben a technológiai fejlődés és a digitalizáció elvileg vonzóbbá tehetné az ágazatot, a gazdálkodói társadalom elöregedése és a strukturális hanyatlás jelei sok országban egyre nyilvánvalóbbak. A jelenség nem kizárólag egy régió problémája, hanem a fejlett és fejlődő országok közös kihívása. Ausztráliában például a gazdák átlagéletkora 53 év felett van, és a 65 év feletti aránya folyamatosan növekszik (O’Meara 2019). Hasonló mintázatok figyelhetők meg Kínában és Japánban is, ahol a „szuper-öregedő” társadalom fogalma a mezőgazdasági termelés egyik strukturális korlátaként jelenik meg (Liao et al. 2019; Chen et al. 2018). Európában a helyzet különösen kritikus: az Európai Unió tagállamaiban a gazdaságvezetők jelentős többsége az 55 év feletti korosztályba tartozik, míg a 35 év alattiak aránya sok országban nem éri el a hat-hét százalékot (Cush, Macken-Walsh 2016; Daniele, Bertoni, Pretolani 2024). Az úgynevezett demográfiai eltolódás (*age skewness*) ebben az értelemben nem pusztán létszámkérdés, hanem a generációs megújulás (*generational renewal*) rendszerszintű korlátja.

Az öregedés ugyanakkor régióként eltérő intézményi és strukturális kontextusban zajlik. Nyugat-Európában a családi farmland lassú eróziója több elemzésben a munkaerő- és utódlási problémákkal együtt jelenik meg, míg Közép- és Kelet-Európában a poszt-szocialista átmenet öröksége – eltérő birtokszervezetekkel és földhasználati viszonyokkal – sajátos pályákat valószínűsít (Maró, Borda, Balogh 2024). E térségekre vonatkozóan a szakirodalom azt hangsúlyozza, hogy a gazdaságvezetők magas átlagéletkora és az utánpótlás hiánya különösen a kis és közepes családi gazdaságok sérülékenységét növelheti (Maró, Borda, Balogh 2024).

A poszt-szocialista agrárkörnyezet sajátosságai ugyanakkor arra is utalnak, hogy a generációváltás e térségekben nem pusztán a nyugat-európai mintázatok képlettetett változataként értelmezhető. A birtokszervezet, a földtulajdon és földhasználat viszonya, valamint a földhöz kapcsolódó egzisztenciális és státuszbeli jelentések együttesen olyan intézményi és társadalmi kontextust alakíthatnak ki, amelyben a kontroll megtartása és a gazdaságátadás halasztása erősebb lehet, mint azokban a rendszerekben, ahol a családi farmland történetileg stabilabb

keretek között fejlődött. A magyar mezőgazdaságra fókuszáló újabb munkák ugyancsak arra utalnak, hogy a generációváltás akadályai és ösztönzői, valamint a gazdálkodók által érzékelt támogatási és belépési feltételek erősen intézményileg beágyazottak, és nem választhatók el a posztszocialista szerkezeti örökségtől (Swain, Hamza 2023; Hamza 2022; Borda, Sárvári, Balogh 2023). Ebből következően a közép- és kelet-európai térség alulreprezentáltsága nemcsak empirikus hiányt jelez, hanem arra is rámutat, hogy a generációs megújulásról szóló domináns értelmezések térben eltérő intézményi feltételek mellett módosulhatnak. Az ilyen különbségek arra utalnak, hogy a „generációváltás” nem egységes jelenség, hanem a demográfiai trendek és az intézményi környezet együttállásában értelmezhető.

A demográfiai öregedés ráadásul nem önmagában, hanem más, az európai mezőgazdaságot átalakító megatrendekkel – például urbanizációval, piaci koncentrációval és környezeti nyomásokkal – összefonódva fejt ki hatását (Debonne et al. 2022). A demográfiai válság magyarázatában a szakirodalom egyik visszatérő eleme a generációs megújulás elakadása. Coopmans és munkatársai (2021) szerint ez nem egyszeri esemény, hanem többlépcsős folyamat: az „utód-identitás” kialakulásától a tényleges átadáson át a gazdaság fejlesztési pályájáig terjed. E folyamat több ponton is megtörhet, és a kutatások rendszeresen kiemelik a fiatalok mezőgazdaságtól való távolodását.

A vidéki területekről történő elvándorlás hátterében gyakran az áll, hogy a magasabb iskolai végzettségű fiatalok a városi munkaerőpiacon kívánják kamatoztatni tudásukat, ahol a jövedelmi viszonyok és a szociális szolgáltatások elérhetősége kedvezőbb (Jansuwan, Zander 2020; Morais, Borges, Binotto 2018). Ezt a trendet egyes elemzések az „egyszemélyes gazdaság” jelenségével együtt tárgyalják, amelyben az idős gazda fokozatosan egyedül marad a termelésben. Ez egyszerre jelent fizikai és mentális terhelést, valamint szervezeti sérülékenységet (Cush, Macken-Walsh 2016). A generációs dinamika nemcsak „utódlás”, hanem intenzifikációs pálya is: egy malawi esettanulmány szerint a fiatalok és az idős kigazdák eltérő korlátai együtt formálják a technológiai és inputdöntéseket (Lindsjö et al. 2021). A magyar szakirodalom ugyancsak arra utal, hogy a fiatal gazdák belépését nem egyetlen akadály, hanem a földhöz jutás, a finanszírozás, a családon belüli átadás és a generációk közötti eltérő elvárások összekapcsolódó rendszere nehezíti. Ez tovább erősíti a generációs megújulás elhúzóását (Swain, Hamza 2023).

A demográfiai struktúrát a földpiaci és földhasználati viszonyok is közvetlenül formálják. Több tanulmány kiemeli, hogy az idős gazdálkodók „bennragadását” részben az magyarázza, hogy a földtulajdon nem pusztán termelési eszköz, hanem egzisztenciális biztonságot nyújtó vagyon, amely nyugdíjbiztosításként is működik (Duesberg, Bogue, Kinsella 2017). Amennyiben az agrártámogatások az aktív gazdálkodáshoz kötődnek, a gazdaság átadásának halasztása bizonyos helyzetekben racionálisnak tűnhet mindaddig, amíg az idős gazda képes fenntartani a

minimális termelési szintet. Ennek mellékhatásaként azonban szűkülhet a fiatal belépők hozzáférése a földhöz, és a belépési korlátok tovább erősödhetnek. A földárak emelkedése és a bérleti piac merevsége több kontextusban is olyan akadályként jelenik meg, amelyet az új generáció csak jelentős tőkeinjekcióval tud átlépni (Calo, Corbett 2024; Sheridan et al. 2023). A földtulajdonhoz és földhasználathoz kapcsolódó kötöttségek így nem egyszerűen piaci nehézségek, hanem a generációváltás időzítését és társadalmi realitását befolyásoló strukturális tényezők. A magyar és posztoszocialista kontextusban mindezt tovább árnyalja, hogy a földhöz való viszony a tulajdonosi biztonság, a családi folytonosság és a társadalmi státusz kérdésével is összekapcsolódik. Ez a gazdaságátadás körüli döntéseket a pusztán piaci racionalitásnál összetettebbé teszi (Swain, Hamza 2023; Hamza 2022).

A társadalmi-gazdasági trendek között meghatározó az urbanizáció hatása is. Egyes kutatások szerint az urbanizáció nemcsak a termőföldek funkcióváltásán keresztül érinti a mezőgazdaságot, hanem a vidéki munkaerőkínálatot és a foglalkozási aspirációkat is átalakítja az alternatív munkalehetőségek bővülésével (Beckers et al. 2020). Ázsiában, különösen Kínában és Thaiföldön, a városba áramló fiatalok következtében a vidéki térségekben „visszamaradt” (*left-behind*) idős populáció gyakran a termelés teljes terhével szembesül (Rigg et al. 2020). A szakirodalom ezt a demográfiai kényszerpályát több esetben összekapcsolja a termelési szerkezet extenzifikációjával és a földterületek elhagyásának kockázatával (Lee et al. 2021; Zou, Mishra, Luo 2018). Az urbanizáció így nem csupán háttér folyamat, hanem a generációs megújulás egyik közvetett, de erőteljes hajtóereje is, mivel egyszerre szűkíti a helyi utánpótlást és növeli az idős generáció terheit. A magyar esetre vonatkozó újabb értelmezések szerint a fiatalok mezőgazdaságtól való távolodása szintén nem választható el a vidéki szolgáltatások, mobilitási lehetőségek és alternatív foglalkoztatási pályák szerkezetétől. Vagyis a generációváltás kérdése itt is a tágabb vidéki társadalmi átalakulás részeként jelenik meg (Swain, Hamza 2023; Hamza 2022).

Az öregedés társadalmi vetületeihez kapcsolódik a nemi normák változása is. Bár a mezőgazdaságot sok kontextusban továbbra is férfiközpontú, patrilineáris utódlási rend jellemzi (Sheridan et al. 2021), bizonyos régiókban a mezőgazdaság „feminizációja” is megfigyelhető. Ez részben a férfi munkaerő elvándorlásával, részben a női munkavállalás átrendeződésével függ össze (Chen, Weng 2025). A női utódok megjelenése a szakirodalom szerint új stratégiákat is behozhat, mivel gyakran nagyobb nyitottságot társítanak hozzájuk a diverzifikáció irányába – például a falusi turizmus felé –, ami növelheti a családi gazdaságok alkalmazkodóképességét (Cassidy 2019). Ez arra utal, hogy a generációváltás nemcsak korstruktúrák, hanem a családon belüli szerepelosztás és társadalmi normák változása felől is értelmezhető. A hazai kutatásokban is megjelenik, hogy a generációs különbségek nem kizárólag életkori, hanem szerepelvárásai és döntéshozatali mintázatokhoz is kapcsolódnak. Ez a családi átadás társadalmi dinamikáját tovább differenciálja (Swain, Hamza 2023; Hamza 2022).

Végezetül a demográfiai trendek értelmezéséből nem választhatók le az időskori egészségügyi és szociális kérdések sem. Több tanulmány szerint az idősebb gazdálkodók fizikai állapota összefügg a gazdaság technikai hatékonyságával és az innovációk befogadási képességével (Seok et al. 2018). Ezzel párhuzamosan a nyugdíjrendszerek hiányosságai és az egzisztenciális kényszerek egyes országokban hozzájárulhatnak ahhoz, hogy sokan életük végéig dolgozzanak. Ez növeli a munkabalesetek kockázatát is (Pérès et al. 2012; Szabo et al. 2021). Az olyan szociális innovációk, mint a „Farmer’s Yards” megközelítés, arra hívják fel a figyelmet, hogy a demográfiai válság kezelése nem korlátozódhat kizárólag agrárpolitikai eszközökre: a vidéki egészségügyi és közösségi infrastruktúra fejlesztése is szükséges lehet ahhoz, hogy az idős gazdák méltóságteljes visszavonulása vagy mentori szerepvállalása reális alternatívává váljon (Conway et al. 2024).

Összességében a demográfiai és társadalmi-gazdasági trendek olyan jövőképet felé mutatnak, amelyben a mezőgazdaság fenntarthatósága nem választható el a generációk közötti viszonyok újraszervezésétől, a belépési korlátok enyhítésétől és a vidéki intézményi környezet megerősítésétől. A gazdálkodói társadalom öregedése ezért nem pusztán statisztikai jelenség, hanem olyan összetett strukturális folyamat, amely térben eltérő mintázatokban jelenik meg, és ennek megfelelően eltérő szakpolitikai válaszokat is tehet indokolttá. A magyar és tágabban a poszt szocialista tapasztalatok beemelése e képbe nemcsak a hazai relevanciát erősíti, hanem azt is jelzi, hogy a generációs megújulás értelmezéséhez a térben differenciált intézményi és társadalmi feltételek szisztematikusabb vizsgálata szükséges (Swain, Hamza 2023; Borda, Sárvári, Balogh 2023).

Az öregedés hatása a mezőgazdasági termelésre

Az öregedő gazdálkodói populáció és a mezőgazdasági termelékenység közötti kapcsolat a kortárs agrárökonómiai kutatások egyik központi témája, mivel a demográfiai eltolódás nemcsak társadalmi, hanem közvetlen gazdasági és környezeti következményekkel is összefügg. A szakirodalom visszatérő megállapítása, hogy a gazdálkodók életkora és a gazdaság technikai hatékonysága között gyakran nem lineáris, úgynevezett „harang alakú” kapcsolat figyelhető meg: a termelékenység a tapasztalat felhalmozódásával egy bizonyos pontig növekszik, majd a fizikai és kognitív kapacitások csökkenése, valamint a fokozódó kockázatkerülés hatására mérséklődik (Tauer 1995; Seok et al. 2018). Az idősebb gazdálkodók esetében a munkaképesség romlása és a rövidebb tervezési horizont gyakran együtt jár a termelési intenzitás visszafogásával, amit több tanulmány a „kivonulási stratégiák” (*disinvestment strategies*) egyik formájaként értelmez (Daniele, Bertoni, Pretolani 2024; Leonard et al. 2017). Ezek a stratégiák elsősorban a hosszú távú beruházások elhalasztásában vagy elmaradásában érhetők tetten, mivel az idős gazda számára a tőke megtérülése bizonytalanabbá válik.

Az öregedés különösen érzékenyen érinti a technológiai innovációk befogadását. A precíziós mezőgazdaság, a digitális farmmenedzsment-rendszerek és az automatizált megoldások adaptációja a szakirodalom szerint alacsonyabb arányban jellemző az idősebb generációk körében, amit részben a digitális készségek hiányával, részben a komplex technológiai megoldásokkal szembeni bizalmatlansággal magyaráznak (Akdemir et al. 2018; Brown, Daigneault, Dawson 2019). Ez a technológiai szakadék több elemzés szerint hozzájárulhat ahhoz, hogy a kevésbé hatékony termelési módszerek fennmaradjanak, ami hosszabb távon az ágazat versenyképességét is befolyásolhatja. Ugyanakkor a kutatások arra is felhívják a figyelmet, hogy bizonyos kontextusokban az idősebb gazdák tapasztalata és helyspecifikus tudása részben ellensúlyozhatja a fizikai teljesítőképesség csökkenését, különösen a tudásintenzív ágazatokban, például a szőlő- és gyümölcsstermesztésben; ez a kompenzáló hatás azonban kevésbé érvényesül a tőke- és gépigényes szántóföldi művelés esetében (Szabo et al. 2021).

Az öregedés környezeti következményei szintén hangsúlyosan jelennek meg a szakirodalomban, gyakran ellentmondásos módon. Kínai és más ázsiai esettanulmányok arra utalnak, hogy a vidéki népesség elöregedése torzíthatja a mezőgazdasági inpuhasználatot: egyes helyzetekben az idős gazdálkodók a fizikai munka kiváltására intenzívebb vegyszerhasználathoz folyamodnak, míg más esetekben éppen a munkaerő hiánya miatt hagynak fel a környezetkímélő, de munkaigényes gyakorlatokkal, például a szerves trágyázással (Ren et al. 2023; Chen, Weng 2025). Az utód nélküli gazdaságok esetében a folyamat végpontja gyakran a földterületek elhagyása (Lee et al. 2021). Fontos ugyanakkor, hogy az öregedés hatása a földfelhagyásra nem szükségképpen monoton: egyes kontextusokban a „mérsékeltén időződő” vidéki korstruktúra a felhagyás kockázatát akár mérsékelheti is (Li et al. 2025), ami a hatások térbeli-intézményi beágyazottságát erősíti.

A termelési szerkezet átalakulása az öregedés egyik további következménye. A szakirodalom szerint az idősebb gazdálkodók gyakrabban mozdulnak el a munkaigényesebb ágazatok – például az állattenyésztés vagy a kertészet – felől a kevesebb élőmunkát igénylő szántóföldi növénytermesztés vagy extenzívebb legeltetés irányába (Zou, Mishra, Luo 2018). Ez a strukturális elmozdulás hosszabb távon csökkentheti a vidéki térségek eltartóképességét és az előállított hozzáadott értéket. Ha az időződés a munkaigényesebb ágazatokból kifelé tol, akkor a generációs megújulás egyik kulcsa az, hogy milyen belépési stratégiák és ösztönzők működnek az állattenyésztésben; erre a belépési tényezőket rendszerező eredmények is rámutatnak (Pérez, Sendra, Lózez-i-Gelats 2020). Ugyanakkor az öregedés és a termelékenység kapcsolata nem függetleníthető az utódlás státuszától: több empirikus vizsgálat arra mutat rá, hogy azokban a gazdaságokban, ahol már megjelent az „utódidentitás”, és kijelölt örökös kapcsolódik be a működésbe, az idős vezető jelenléte ellenére is magasabb a beruházási ráta és az innovációs hajlandóság, mint az utód nélküli gazdaságok esetében (Calus, Huylenbroeck, Van Lierde 2008; Pitson et al. 2020). A termelési pálya és az átadás

időzítésének összekapcsoltságát panelalapú eredmények is alátámasztják: lengyel adatokon Dudek és Pawłowska (2022) azt vizsgálják, hogy az utódlás rövid távon javítja-e a családi gazdaságok gazdasági helyzetét, vagyis az átadás nem pusztán „hosszú távú modernizációs ígéret”, hanem rövid távú gazdasági fordulópont is lehet.

Összességében a szakirodalom alapján az öregedés termelésre gyakorolt hatása nem pusztán biológiai adottságként értelmezhető, hanem szorosan összefügg a tőkéhez való hozzáféréssel, a szociális biztonsági rendszerekkel, valamint a generációk közötti tudásátadás intézményi kereteivel. A fenntartható mezőgazdaság irányába mutató átmenethez ezért olyan szakpolitikai és szervezeti beavatkozásokra lehet szükség, amelyek csökkentik az idős gazdálkodók kockázatait és ösztönzik az új technológiák generációkon átívelő bevezetését, nem kizárólag egyéni, hanem rendszerszintű megoldásokon keresztül (Daniele, Bertoni, Pretolani 2024; Shin et al. 2023).

Egészség és jóllét az időskori gazdálkodásban

Az idősödő gazdálkodók egészségi állapota és szubjektív jólléte a generációváltásról szóló szakirodalomban egyre hangsúlyosabb témává vált, mivel a fizikai és mentális egészség romlása nemcsak egyéni életminőségi kérdés, hanem közvetlenül összefügg a gazdaság működésével, az utódlás időzítésével és a kivonulás formáival is. A mezőgazdasági munka jellegéből adódóan az idős gazdálkodók fokozottan ki vannak téve a mozgásszervi megbetegedéseknek, a krónikus fájdalomnak és a baleseti kockázatoknak, amelyek az életkor előrehaladtával halmozottan jelentkeznek (Pérès et al. 2012; Szabo et al. 2021). A szakirodalom ugyanakkor arra is rámutat, hogy a gazdálkodók egészségi állapota gyakran aluldiagnosztizált, mivel a vidéki térségekben az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés korlátozottabb, és a munkakultúra sok esetben a fájdalom és a kimerültség normalizálására épül.

A fizikai egészség romlása mellett a mentális jóllét kérdése is központi jelentőségű. Több kutatás szerint az idős gazdálkodók körében az elszigeteltség, a magány és a depresszív tünetek kockázata magasabb lehet, különösen azokban a térségekben, ahol a családi és közösségi hálózatok meggyengültek (Conway et al. 2024). A visszavonulás kilátása sok esetben nem megkönnyebbülést, hanem szorongást vált ki, mivel a munka megszűnése egyet jelenthet a társadalmi hasznosság és az identitás elvesztésével. A vidéki idős népességre fókuszáló szisztematikus áttekintés arra utal, hogy a kognitív működés, a fizikai funkciók és az életcél összefonódva alakítják az aktivitás fenntartását és a jóllétet; ez a hármas a gazdálkodói életpálya „munkában maradás” logikáját is érthetőbbé teszi (Campos et al. 2025). A szakirodalom ebben az összefüggésben hangsúlyozza, hogy a gazdálkodás nem pusztán jövedelemszerző tevékenység, hanem a mindennapi strukturáltság, az önértékelés és a közösségi elismerés alapvető forrása, amelynek hiánya pszichés vákuumot hozhat létre.

Az egészség és az utódlás kapcsolata különösen élesen jelenik meg azokban az esetekben, ahol az idős gazda egészségi állapota már nem teszi lehetővé a teljes munkavégzést, ugyanakkor az átadás formális vagy informális akadályokba ütközik. Ilyen helyzetekben a szakirodalom szerint gyakran alakul ki egy elhúzódó átmeneti állapot, amelyben az idős gazda csökkentett kapacitással, de továbbra is aktív szerepben marad, miközben a fiatalabb generáció fokozatosan veszi át a feladatokat (Loughrey et al. 2024). Ez az állapot rövid távon csökkentheti a teljes kivonulással járó pszichés terheket, hosszabb távon azonban bizonytalanságot is fenntarthat, különösen akkor, ha a szerepek és felelőségek nincsenek egyértelműen rögzítve.

A jólléti dimenziók vizsgálata ugyanakkor arra is rámutat, hogy az egészségi állapot romlása nem automatikusan vezet kivonuláshoz. Több tanulmány szerint az idős gazdálkodók gyakran akkor is folytatják a munkát, amikor az már objektíven egészségkárosító hatású, részben a gazdaság iránti felelősségérzet, részben a jövedelemkieséstől és az elszegényedéstől való félelem miatt (Szabo et al. 2021). A nyugdíjrendszerek hiányosságai, az alacsony vidéki nyugdíjak és az agrártámogatásokhoz kötődő jogosultságok tovább erősíthetik ezt a kényszert, ami a „munkában maradás” és az egészségromlás önmagát erősítő körét hozhatja létre. Ebből következően az időskori gazdálkodás kérdése nem értelmezhető pusztán egészségügyi problémaként: a fizikai állapot, a társadalmi szerep és az egzisztenciális biztonság egymást erősítő mechanizmusai együtt alakítják a kivonulás lehetőségeit és korlátait.

E kontextusban egyre nagyobb figyelmet kapnak azok a megközelítések, amelyek az időskori gazdálkodást nem bináris kategóriákban – aktív vagy nyugdíjas állapotként – ragadják meg, hanem fokozatos szerepváltásként értelmezik, abból kiindulva, hogy az idős gazdálkodók fizikai terhelésének csökkentése nem feltétlenül kell, hogy együtt járjon a gazdaságban betöltött szerepük teljes megszűnésével. A „korbarát” (*age-friendly*) gazdálkodási környezetek koncepciója erre a felismerésre épül: arra, hogy az idősebb generáció munkaképessége és jólléte úgy is támogatható, hogy közben a felhalmozott tapasztalat, a helyi tudás és a gyakorlati ítélőképesség továbbra is a gazdaság működésének része marad. Az ilyen megközelítések közé sorolható a „Farmer’s Yards” modell is, amely a munkakörnyezet átalakításával, a baleseti kockázatok mérséklésével és a közösségi kapcsolatok erősítésével járul hozzá a mentális és fizikai jóllét fenntartásához (Conway et al. 2024).

A Farmer’s Yards jelentősége abban áll, hogy az idősödő gazdálkodók helyzetét nem kizárólag egészségügyi, munkabiztonsági vagy termelékenységi kérdésként kezeli, hanem a gazdálkodói életforma tágabb társadalmi és identitásbeli összefüggéseibe ágyazva értelmezi. A modell abból indul ki, hogy az idősebb gazdák munkában maradását egyszerre formálják a fizikai terhelések, a baleseti kockázatok, az önállóság megőrzésének igénye, valamint a gazdaságban betöltött szerephez fűződő identitásbeli kötődések, vagyis azok a tényezők, amelyek miatt

a munkából való kivonulás sok esetben nem felszabadulásként, hanem a hasznosság, a kontroll és a társadalmi elismertség elvesztéseként jelenik meg. Ennek megfelelően a megközelítés nem az idős gazdálkodók gyors „kivezetését” tekinti célnak, hanem olyan környezet kialakítását támogatja, amelyben a jelenlét formája fokozatosan átalakulhat: a teljes fizikai részvétel helyét egyre inkább átveheti a felügyelet, a tudásmegosztás, a tanácsadás és a döntéstámogatás.

Ebben az értelemben a Farmer’s Yards nem pusztán azt jelenti, hogy a gazdaság udvarát, a munkateret vagy az infrastruktúrát biztonságosabbá kell tenni – bár ez kétségtelenül fontos része a modellnek –, hanem egy olyan korbarát átmeneti logikát képvisel, amelyben az idős gazda hasznosságérzete és társadalmi jelenléte a fizikai terhelés csökkenésével sem szűnik meg. Ez különösen fontos olyan társadalmi és kulturális közegben, ahol a gazdálkodás nem csupán jövedelem-szerző tevékenység, hanem a társadalmi státusz, az önazonosság és a mindennapi strukturáltság alapvető forrása (Conway et al. 2022). Ilyen helyzetekben a teljes kivonulás nem ritkán szerepvesztésként értelmeződik, ezért azok a megoldások bizonyulhatnak működőképesebbnek, amelyek a jelenlét megszüntetése helyett annak fokozatos újraformálását teszik lehetővé.

A modell így szorosan kapcsolódik ahhoz a szakirodalmi felismeréshez, hogy a visszavonulással szembeni ellenállás mögött nemcsak gazdasági racionalitás, hanem identitásbeli, érzelmi és szimbolikus mechanizmusok is állnak. Ha az idősebb gazda számára a birtokon maradás a kontroll, a kompetencia és a közösségi elismertség fenntartását jelenti, akkor a fizikai terhelés csökkentése önmagában még nem oldja fel a kivonulás dilemmáját. A Farmer’s Yards éppen azért tekinthető ígéretes megközelítésnek, mert nem választja el egymástól a jóllét, a munkaképesség és az identitás kérdését: úgy törekszik a baleseti és egészségügyi kockázatok mérséklésére, hogy közben az idősebb gazdálkodó számára továbbra is teret hagy az értelmes és elismert szerepvállalásnak (Conway et al. 2024).

A megközelítés másik fontos eleme a meglévő társadalmi hálózatok szerepe, mivel a Farmer’s Yards nem izolált, kizárólag egyéni szintű beavatkozásként értelmezhető, hanem olyan modellként, amely a családi együttműködésre, a helyi közösségi kapcsolatokra és a támogató intézményi környezetre is épít. Az idősebb gazda jólléte és biztonsága ugyanis nemcsak attól függ, hogy milyen fizikai munkát képes még ellátni, hanem attól is, hogy rendelkezésre állnak-e olyan kapcsolati és szervezeti erőforrások, amelyek lehetővé teszik a feladatok újraelosztását, a fokozatos visszalépést, illetve a generációk közötti együttműködés új formáit. Ebből a szempontból a Farmer’s Yards nem csupán munkaszervezési vagy ergonomiai innováció, hanem közösségi innováció is, amely azt teszi láthatóvá, hogy a méltóságteljes átmenethez a fizikai környezet átalakítása mellett társadalmi infrastruktúrára is szükség van.

A Farmer’s Yards tanulsága ezért túlmutat egy konkrét jó gyakorlat bemutatásán: arra hívja fel a figyelmet, hogy az egészségromlás, a munkában maradás és az identitásmegőrzés kérdései csak akkor kezelhetők érdemben, ha az átmenet-

hez rendelkezésre állnak olyan szervezeti és közösségi formák is, amelyek az idősebb generáció jelenlétét nem problémaként, hanem átalakítható erőforrásként értelmezik. E ponton kapcsolódik össze közvetlenül az egészség és jóllét kérdése a generációváltás szervezeti dimenzióival: a fizikai terhelés csökkentése önmagában nem elegendő, ha közben nem jönnek létre azok az intézményes keretek, amelyekben az idősebb gazdák tapasztalata és tudása továbbra is legitim és használható marad.

Ez a logika szorosan kapcsolódik a mentori és tanácsadói szerepek intézményesítésének kérdéséhez is. Amennyiben az idős gazdálkodók számára elérhetővé válnak olyan formális vagy informális keretek, amelyekben aktív jelenlétük nem a teljes fizikai munkavégzéshez, hanem a tudás átadásához és a döntéstámogatáshoz kapcsolódik, akkor csökkenhet a visszavonulással járó identitásvesztés érzése (Loughrey et al. 2024; Shin et al. 2023). A Farmer's Yards ebben az értelemben nem önmagában álló jó gyakorlatként értelmezhető, hanem egy tágabb szakpolitikai és szervezeti logika részeként, amely a generációváltást nem egyszeri átadásként, hanem fokozatos, több szereplőt érintő átmenetként kezeli.

Ugyanakkor az írországi tapasztalatok más országokba való átültetése nem tekinthető magától értetődőnek. A Farmer's Yards modell a University of Galway Rural Studies Centre munkájához kapcsolódik, vagyis olyan társadalmi és intézményi közegben született meg, ahol a családi gazdaságok működése, a helyi kapcsolati hálók sűrűsége, valamint a vidéki tanácsadási és közösségi háttér sajátos történeti fejlődés eredménye (Conway et al. 2024). Ebből következően a modell adaptálhatósága szükségszerűen kontextusfüggő. Más tagállamokban, különösen a közép- és kelet-európai, posztszocialista agrárstruktúrák esetében nem feltételezhető automatikusan, hogy ugyanazok az intézményi és társadalmi feltételek állnak rendelkezésre, mivel a birtokszerkezet, a földtulajdon és földhasználat viszonya, a vidéki szolgáltatások elérhetősége, valamint az intézményi bizalom mintázatai egyaránt befolyásolhatják, hogy egy ilyen modell mennyiben működtethető sikeresen.

Mindez arra utal, hogy a korbarát átmeneti modellek jelentőségét nem elsősorban közvetlen átvehetőségük, hanem az általuk láthatóvá tett mechanizmusok adják: azt mutatják meg, hogy az időskori gazdálkodás és a generációváltás sikerét a fizikai környezet, a társadalmi beágyazottság és a szerepváltás intézményes lehetőségei együtt alakítják. E felismerésből az is következik, hogy az egészségi állapot romlása és a kivonulás közötti kapcsolat csak akkor érthető meg teljes mélységében, ha azt nem egyéni alkalmazkodási problémaként, hanem társadalmi és intézményi feltételek által közvetített átmenetként vizsgáljuk.

Összességében az egészség és jóllét dimenziója a szakirodalom alapján elválaszthatatlan az időskori gazdálkodás és a generációváltás kérdésétől. Az idős gazdálkodók egészségi állapota nemcsak a termelés hatékonyságát, hanem az utódlási döntések időzítését és formáját is befolyásolja. A fenntartható mezőgazdaság irányába mutató átmenet ezért olyan integrált megközelítést igényel,

amely az agrárpolitikai eszközök mellett a vidéki egészségügyi, szociális és közösségi infrastruktúra fejlesztését is magában foglalja, és lehetőséget teremt az idősebb generáció méltóságteljes szerepváltására. Ebből a szempontból az egészség és jóllét nem a generációváltás „kísérő” dimenziója, hanem annak egyik központi szervezőeleme, amely közvetlenül kapcsolódik a következő fejezetben tárgyalt szakpolitikai és szervezeti stratégiákhoz.

Stratégiák a generációs megújulás elősegítésére

A generációs megújulás elősegítését célzó stratégiák a szakirodalomban egyre inkább eltávolodnak attól a megközelítéstől, amely az utódlást egyszeri, adminisztratív aktusként – tulajdon- vagy menedzsmentváltásként – értelmezi. A korábbi fejezetek szintézise alapján mind világosabbá válik, hogy az idősödő gazdálkodók kivonulása és a fiatalabb generáció belépése olyan összetett átmeneti folyamat, amelyben az egészségi állapot, az identitás megőrzése és a termelési döntések egymást erősítő visszacsatolások révén fonódnak össze. Ennek megfelelően a hatékony stratégiák nem kizárólag gazdasági ösztönzőkre épülnek: az átmenet társadalmi és pszichológiai dimenzióinak kezelését, a munkaképesség fenntartását, valamint a térbeli-intézményi kötöttségek oldását is célozniuk kell.

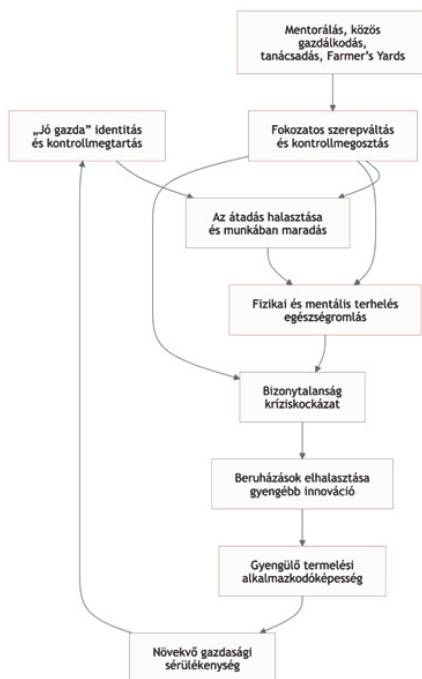
A szakirodalom egyik központi tanulása, hogy a teljes kivonulásra épülő modellek gyakran ellenállásba ütköznek, különösen olyan kontextusokban, ahol a gazdálkodás az identitás és a társadalmi státusz alapvető forrása. Ezzel szemben életképebbnek tűnnek azok a megközelítések, amelyek lehetőséget teremtenek a fokozatos szerepváltásra: a mentori és tanácsadói modellek nem pusztán tudásátadási eszközök, hanem az identitás kontinuitásának intézményesített formái is, amelyekben az idős gazdálkodók úgy maradhatnak jelen a gazdaság működésében, hogy közben a fizikai terhelés csökken, a döntési jogkörök pedig fokozatosan átrendeződnek (Loughrey et al. 2024; Shin et al. 2023). A kollaboratív modellek ebben az értelemben nem pusztán jogi-szervezeti megoldások, hanem olyan átmeneti formák, amelyek csökkenthetik a visszavonulás pszichológiai költségeit is, mivel a kilépést nem veszteségként, hanem státuszváltásként teszik értelmezhetővé (Hayden et al. 2025). Ezzel összhangban az utódlás nem bináris – átadott vagy át nem adott – állapotként jelenik meg, hanem olyan opcióterként, amelyben a gazdaságfolytonosság különböző szervezeti és intézményi modelleken keresztül tartható fenn (Rech et al. 2021).

A termelési dimenzió szempontjából a generációs megújulást támogató stratégiák akkor működhetnek eredményesen, ha képesek mérsékelni az idős gazdálkodók kockázatérzetét és az utódlási bizonytalanságból fakadó döntési rövidlátást. Több tanulmány rámutat, hogy a beruházások és innovációk elhalasztása gyakran nem technológiai konzervativizmusból fakad, hanem abból a bizonytalanságból, amely az utódlás hiányához és az egészségi állapot romlásához kapcsol-

lódik (Daniele, Bertoni, Pretolani 2024). Az olyan konstrukciók, amelyek a fiatal belépők fokozatos bevonását teszik lehetővé – például közös gazdálkodási formák, partnerségek vagy bérleti–menedzsment hibrid megoldások –, stabilizálhatják a termelési döntéseket és fenntarthatják az innovációs hajlandóságot még az idős vezető jelenléte mellett is (Shin et al. 2023). E stratégiák egyik fontos sajátossága éppen az, hogy nem a generációk közötti éles törésre, hanem az átmeneti együttműködés intézményesítésére építenek.

Az egészségi és jóléti szempontok integrálása szintén kulcseleme a generációs megújulást támogató stratégiáknak. A kutatások hangsúlyozzák, hogy az idős gazdálkodók egészségi állapotának romlása gyakran nem tervezett, krízisszerű kivonulást eredményez, ami mind a gazdaság működését, mind az utódlási folyamatot destabilizálja. Az olyan „korbarát” megoldások, amelyek a munkakörnyezet átalakításával, a baleseti kockázatok csökkentésével és a fizikai terhelés mérséklésével járnak együtt, lehetőséget teremthetnek a tervezhetőbb átmenetre (Conway et al. 2024). Ezek a megközelítések így nem pusztán az egyéni jólétet szolgálják, hanem közvetetten a termelés folytonosságát is támogatják, mivel csökkenthetik annak valószínűségét, hogy az átadás kizárólag egészségügyi kényszerhelyzet következményeként, felkészületlenül következzen be.

1. ábra: A generációváltás elhúzódsának lineárisan ábrázolt fő mechanizmusa
The main mechanism of the protraction of generational transition, shown linearly

Forrás: saját szerkesztés az áttekintett szakirodalom alapján

A tanulmányban feltárt mechanizmusok nem elszigetelt tényezőként, hanem egymást erősítő visszacsatolások rendszerében működnek. A „jó gazda” identitásához kapcsolódó kontrollmegtartási igény az átadás halasztása felé hat, ami növeli a fizikai és mentális terhelést, fokozza a bizonytalanságot, és végső soron gyengíti a beruházási és alkalmazkodási képességet. Az 1. ábra ezt az összefüggésrendszert szemlélteti lineáris formában, kiemelve azt is, hogy a fokozatos szerepváltást támogató szervezeti és szakpolitikai megoldások e negatív spirál több pontján is képesek beavatkozni.

A szakpolitikai eszközök értékelésekor a szakirodalom egyre kritikusabban viszonyul az egyszeri pénzügyi ösztönzőkhöz. Bár a fiatal gazdák belépését támogató programok rövid távon javíthatják az indulási feltételeket, önmagukban ritkán oldják fel az identitásvesztéssel, egészségi kockázatokkal és földpiaci kötöttségekkel összefüggő akadályokat. Ezzel szemben ígéretesebbnek tűnnek azok az intézkedéscsomagok, amelyek az agrárpolitikai támogatásokat összehangolják a vidéki egészségügyi, szociális és tanácsadási infrastruktúrák fejlesztésével, és ezzel komplex választ adnak az idősödő gazdálkodói társadalom kihívásaira (Loughrey et al. 2024). Az alábbi táblázat a tanulmány előző fejezeteiben feltárt főbb mechanizmusokat szintetizálja oly módon, hogy az egyes akadályokat nem elszigetelt problémaként, hanem egymással összekapcsolódó oksági folyamatként jeleníti meg, és ezekhez rendelhető intézményi, térbeli és szakpolitikai beavatkozási pontokat is azonosít. A táblázat célja ezért nem pusztán az összefoglalás, hanem annak bemutatása, hogy a generációváltás elhúzódása mögött álló feszültségek mely pontokon fordíthatók át érdemi beavatkozási logikává.

A táblázatban összegezett mechanizmusok arra utalnak, hogy a generációs megújulást támogató stratégiák akkor lehetnek eredményesek, ha egyszerre kezelik az identitás, az egészség, a termelési racionalitás és az intézményi környezet közötti feszültségeket. A „jó gazda” identitásához kapcsolódó kontrollmegtartási igény, az egészségromlás és munkában maradás spirálja, valamint az utódlási tabu és a beruházási bizonytalanság egymást erősítő módon késleltethetik a gazdaságátadást; e feszültségek enyhítése ezért nem oldható meg egyetlen szakpolitikai eszközzel. A szakirodalom alapján azok a megoldások tűnnek a legéletképebbnek, amelyek az átmenetet nem lezárásként, hanem fokozatos átalakulásként kezelik és egyidejűleg biztosítanak szervezeti, tanácsadási, egészségügyi és közösségi támaszokat.

A generációs megújulás támogatásának másik fontos tanulsága, hogy a sikeres átmenetek nem egyszerűen az idős gazdálkodók „kivonását”, hanem szerepük újra-definiálását teszik lehetővé. Azok a konstrukciók, amelyek teret adnak az idősebb generáció tudásának intézményesített hasznosítására – mentori, tanácsadói vagy együttműködő partneri szerepek formájában –, nemcsak az identitásvesztés pszichológiai költségeit mérsékelhetik, hanem hozzájárulhatnak a beruházási és innovációs döntések stabilizálásához is. Ebben az értelemben a generációváltás nem a mezőgazdasági életpálya lezárása, hanem annak olyan átalakulása, amelyben az egyéni jóllét és az ágazat fenntarthatósága egymást erősítő tényezőkké válhatnak.

1. táblázat: A generációváltás elhúzódásának fő mechanizmusa, következményei és lehetséges szakpolitikai beavatkozásai
Main mechanisms, consequences, and possible policy interventions related to the protraction of generational transition

Mechanizmus (kultúrszültségek)	A generációváltásra gyakorolt következmény	Bizonyíték típusa az irodalomban	Térbeli/intézményi kontextus	Lehetséges szakpolitikai beavatkozások
„Jó gazda” identitás és kont- rollmegtartás	Az átadás halogatása, a dön- tési jogkörök lassú átrende- ződése, konfliktusok az utód bevonásakor	Kvalitatív tanulmányok a státuszról és normákról, át- adási narratívák, survey- alapú proxyk a reputációról	Erős helyi normakontroll, kis közösségek, olyan térségek, ahol a gazdálkodás a társa- dalmi státusz fő forrása;	Mentori és elismerési model- lek, a státuszváltás legitimá- lása, „mester gazda” szere- pek, a generációváltás kom- munikációs és közösségi támogatása
Egészségromlás és munká- ban maradás spirálja	Krizisszerű kivonulás, az utódlás destabilizálódása, rö- vidülő döntési horizont a csökkenő munkaképesség miatt	Egészség- és jóllétkutatások, baleseti kockázati adatok, munkateher-időmérlegek, életút-esetek	Periférikus térségek, szolgál- tatáshiányos környezet, nagy távolságok, munkaerőhiá- nyos régiók, terhelésintenzív ágazatok	Korbarát munkakörnyezetek (pl. Farmer's Yards), terhe- lés- és balesetszökkentés, he- lyettesítési szolgáltatások, preventív és mentális támogatás
Utódlási tabu és konfliktus- kértülés	Bizonytalan átadás, informá- lis és ellúzódó átmenet, csa- ládon belüli döntési feszültségek	Interjúk és esettanulmányok az utódlási kommunikáció- ról, mediációs tapasztalatok	Olyan környezetek, ahol az átadás „családi ügy”, és gyenge a külső tanácsadási vagy intézményi közvetítés	Tanácsadás és mediáció, „át- adási útvonalterv” mérföld- kövekkel, az adminisztratív terhek csökkentése

Mechanizmus (kulcsfontosságú)	A generációváltásra gyakorolt következmény	Bizonyíték típusa az irodalomban	Térbeli/intézményi kontextus	Lehetséges szakpolitikai beavatkozások
Utódlási bizonytalanság és beruházási visszafogás	Elhalasztott beruházások, alacsonyabb innovációs haj- landóság, termelékenységi lejtő	Innovációs és beruházási döntésekről szóló empiria, programértékelések, gazdaságpálya-elemzések	Szűk finanszírozási és kocká- zatkezelési eszköztár, volati- lis piacok, földpiaci kötöttségek	Kockázatmentesítő konstruk- ciók, közös gazdálkodási for- mák, partnerségek, bérleti- menedzsment hibrid model- lek, célzott átmeneti finan- szírozás
Belépési korlátok (föld, tőke, finanszírozás)	Késői belépés, elhúzódozó ket- tős kontroll, a generációvál- tás csúszása	Földpiaci és belépési adatok, intézményi összehasonlító- sok, szakpolitikai értékelések	Drága vagy szűk földpiacok, koncentrált vagy fragmen- tált birtokszerkezet, poszt- szocialista pályafüggőségek	A belépési csatornák bőví- tése (bérlet, részleges tulaj- don, közös modellek), célzott belépési támogatások, jogi és intézményi támogatás
Fokozatos átadás és intézmé- nyesített tudásátadás	Nagyobb termelési folyto- nosság, jobb jövéleti kimene- tek, kevesebb kríziskivonulás	Programértékelések, before-after esetek, jövéleti és szervezeti indikátorok	Olyan térségek, ahol műkö- dik tanácsadási és képzési infrastruktúra, valamint ren- delkezésre állnak helyi együttműködési hálózatok	Integrált szakpolitikai cso- magok: mentorálás, szerve- zeti együttműködési formák, egészség-komponens, térér- vény intézményi háttér

Forrás: saját szerkesztés az áttekintett szakirodalom alapján

Ugyanakkor a szakirodalom arra is figyelmeztet, hogy e megoldások működőképessége nem függetleníthető a térbeli és intézményi kontextustól. A tanácsadási infrastruktúra, a helyi együttműködési hálózatok sűrűsége, a vidéki egészségügyi és szociális ellátás hozzáférhetősége, valamint a földpiaci viszonyok mind befolyásolják, hogy a fokozatos átadásra épülő modellek mennyiben válhatnak ténylegesen működő alternatívává. Különösen a közép- és kelet-európai, posztszocialista térségekben indokolt ezért óvatosan kezelni a nyugat-európai vagy ír példák közvetlen adaptálhatóságát, mivel az eltérő birtokszerkezetek és intézményi pályafüggőségek más típusú akadályokat és lehetőségeket teremthetnek.

Összességében a generációs megújulást célzó stratégiák akkor lehetnek hatékonyak, ha nem a kivonulás kikényszerítésére, hanem a szerepek újraszervezésére és az átmenet intézményes támogatására épülnek. A szakirodalom tanulsága szerint a pénzügyi ösztönzők önmagukban ritkán elegendők; akkor válhatnak eredményessé, ha olyan integrált szakpolitikai környezetbe illeszkednek, amely egyszerre kezeli a belépési korlátokat, az egészségi és jólléti kockázatokat, az identitásvesztés problémáját, valamint a tudásátadás szervezeti feltételeit. Ilyen értelemben a generációváltás nem egyetlen döntési pillanat, hanem a mezőgazdasági életpályák és vidéki intézményi környezetek újrendeződésének összetett folyamata, amelynek tágabb következményeit a záró fejezet foglalja össze.

Összegzés és konklúzió

A tanulmány narratív, koncepcióvezérelt áttekintésként arra törekedett, hogy rendszerezze a mezőgazdasági társadalom előregedéséről, a gazdaságátadás elhúzódsáról és a generációs megújulás akadályairól szóló, több diszciplínából táplálkozó szakirodalmat. A fő megállapítás az, hogy az idősödő gazdálkodók kivonulása és a fiatalabb generáció belépése nem írható le pusztán demográfiai trendként vagy ösztönzőkre adott racionális válaszként. A generációváltás olyan összetett átmeneti folyamat, amelyben identitás, egészségi állapot, termelési döntések és intézményi feltételek egymást erősítve alakítják a pályákat.

A szakirodalom áttekintése alapján a generációváltás problémájának értelmezése három irányból mélyült el. A korábbi megközelítések elsősorban a belépési korlátokra, a földmobilitásra és a pénzügyi ösztönzőkre helyezték a hangsúlyt. Ezt követően egyre nagyobb figyelmet kapott az identitás dimenziója, különösen a „jó gazda” normáihoz, a kontrollhoz és a társadalmi elismertséghez kapcsolódó mechanizmusok szerepe. Az újabb kutatások ehhez kapcsolták hozzá az egészség és jóllét kérdését is, rámutatva, hogy az elhúzódo munkában maradás nemcsak státusz- és identitáskérdés, hanem a munkaképesség, a terhelés és a méltóságteljes szerepváltás problémája is. E három megközelítés együtt teszi érthetővé, hogy a gazdaságátadás miért késlekedik akkor is, amikor a pusztán gazdasági logika alapján már indokoltnak tűnne.

A tanulmány egyik fő következtetése, hogy a gazdaságátadás elhúzódnása a státusz- és identitáskockázatok, az egészség és munkaképesség korlátai, valamint a termelési és beruházási döntések rövidülő időhorizontja közötti visszacsatolások eredménye. A kontrollhoz való ragaszkodás fenntartja a munkaterhelést; a munkaterhelés gyorsíthatja az egészségromlást; az egészségromlás növeli a bizonytalanságot; a bizonytalanság pedig rövidíti a beruházási horizontot és gyengítheti az innovációs hajlandóságot. A generációváltás problémája így nem elszigetelt döntési pontként, hanem egymásba fonódó mechanizmusok rendszerként ragadható meg.

A szakirodalom ugyanakkor arra is rámutat, hogy mindez térben és intézményileg erősen beágyazott folyamat. A vidéki szolgáltatások elérhetősége, az egészségügyi és szociális infrastruktúra, a földpiaci kötöttségek, valamint a helyi normák és együttműködési lehetőségek érdemben befolyásolják, hogy a generációváltás milyen formában és milyen időzítéssel valósulhat meg. Ebben az értelemben a generációs megújulás nem csupán agrárpolitikai kérdés, hanem a periferializáció, a vidéki átalakulás és a térbeli egyenlőtlenségek újratermelődé- sének egyik fontos terepe is.

A stratégiák áttekintése alapján a sikeres megújulás jellemzően nem a kivonulás kikényszerítésére, hanem a szerepek fokozatos újradefiniálására épül. A kontrollmegosztás, a tudásátadás intézményesítése, a mentori szerepek, a korbarát munkaszervezés, valamint az együttműködésen alapuló gazdálkodási formák egyszerre képesek mérsékelni az identitásvesztés, az egészségromlás és a termelési bizonytalanság kockázatait. A generációváltás ebben az értelemben nem a mezőgazdasági életpálya lezárása, hanem annak olyan átalakulása, amelyben az idősebb generáció tapasztalata továbbra is hasznosulhat, miközben a fiatalabb generáció fokozatosan belép a döntéshozatalba és a működtetésbe.

A tanulmány egyúttal arra is felhívja a figyelmet, hogy a nemzetközi szakirodalomban továbbra is alulreprezentáltak a közép- és kelet-európai, posztzocialista agrárstruktúrák. Ez nem pusztán empirikus hiány, hanem elméleti korlát is, mivel e térségekben a birtokszerkezet, a földtulajdonhoz kapcsolódó egzisztenciális biztonság, az intézményi kapacitások és a vidéki szolgáltatási feltételek eltérő mechanizmusokat erősíthetnek fel, mint a nyugat-európai családi farmmodellekben. A továbblépéshez ezért olyan kutatásokra van szükség, amelyek érzékenyen vizsgálják, hogy a kontrollmegtartás, az egészségromlás, a belépési korlátok és a tudásátadás milyen térségi és intézményi konfigurációk mellett kapcsolódnak össze.

Összegzésként tehát az állapítható meg, hogy az agrártársadalom előregedése és a generációváltás problémája nem értelmezhető elszigetelt ágazati kérdés- ként. A generációs megújulás vizsgálata termékeny metszéspontot kínál az agrárközgazdaságtan, a vidékfejlesztés és a tértudomány között, mivel ugyanabban a jelenségben egyszerre jelennek meg az életpályadöntések, a közösségi normák, az intézményi ösztönzők és a térbeli egyenlőtlenségek. Ha ezt a csomó-

pontot pontosabban értjük meg, nemcsak a szakpolitikai beavatkozások lehetőségét látjuk tisztábban, hanem azt is, hogy a vidéki hátrányok újratermelődése hol és milyen feltételek mellett törhető meg.

Irodalom

- Akdemir, S., Kougnigan, E. A., Keskin, F., Akçaöz, H. V., Boz, İ., Kutlar, İ., Miassi, Y. E., Küsek, G., Türker, M. (2018): Ageing population and agricultural sustainability issues: Case of Turkey. *New Medit*, 4., 41–52. <https://doi.org/10.30682/nm2104d>
- Beckers, V., Poelmans, L., Van Rompaey, A., Dendoncker, N. (2020): The impact of urbanization on agricultural dynamics: A case study in Belgium. *Journal of Land Use Science*, 4., 626–643. <https://doi.org/10.1080/1747423X.2020.1769211>
- Borda, Á. J., Sárvári, B., Balogh, J. M. (2023): Generation Change in Agriculture: A Systematic Review of the Literature. *Economies*, 5., 129. <https://doi.org/10.3390/economies11050129>
- Brown, P., Daigneault, A., Dawson, J. (2019): Age, values, farming objectives, past management decisions, and future intentions in New Zealand agriculture. *Journal of Environmental Management*, 231., 110–120. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2018.10.018>
- Burton, R. J. F. (2004): Seeing through the ‘good farmer’s’ eyes: Towards developing an understanding of the social symbolic value of productivist behaviour. *Sociologia Ruralis*, 2., 195–215. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2004.00270.x>
- Burton, R. J. F. (2006): An alternative to farmer age as an indicator of life-cycle stage: The case for a farm family age index. *Journal of Rural Studies*, 4., 485–492. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2006.02.005>
- Calo, A., Corbett, R. (2024): New entrant farming policy as predatory inclusion: (Re)production of the farm through generational renewal policy programs in Scotland. *Agriculture and Human Values*, 4., 1335–1351. <https://doi.org/10.1007/s10460-024-10557-4>
- Calus, M., Van Huylbroeck, G., Van Lierde, D. (2008): The relationship between farm succession and farm assets on Belgian farms. *Sociologia Ruralis*, 1., 38–56. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00448.x>
- Campos, H. L. M., De Leon, E. B., de Souza, I. M. B., Quialheiro, A., de Oliveira, E. R. A. (2025): Cognition, physical function and life purpose in the rural elderly population: A systematic review. *Rural and Remote Health*, 1., 1–17. <https://doi.org/10.22605/RRH8827>
- Cassidy, A. (2019): Female successors in Irish family farming: Four pathways to farm transfer. *Canadian Journal of Development Studies*, 2., 254–271. <https://doi.org/10.1080/02255189.2018.1517643>
- Cavicchioli, D., Bertoni, D., Pretolani, R. (2018): Farm succession at a crossroads: The interaction among farm characteristics, labour market conditions, and gender and birth order effects. *Journal of Rural Studies*, 61., 73–83. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.06.002>
- Chen, B., Qiu, Z., Usio, N., Nakamura, K. (2018): Tourism’s impacts on rural livelihood in the sustainability of an aging community in Japan. *Sustainability*, 8., 2896. <https://doi.org/10.3390/su10082896>
- Chen, L., Weng, Z. (2025): Heterogeneous impacts of aging and feminization of agriculture on production factor inputs: Evidence from rice farmers in China. *Food and Energy Security*, 1., e70044. <https://doi.org/10.1002/fes3.70044>
- Conway, S. F., Farrell, M., McDonagh, J., Kinsella, A. (2022): ‘Farmers don’t retire’: Re-evaluating how we engage with and understand the ‘older’ farmer’s perspective. *Sustainability*, 5., 2533. <https://doi.org/10.3390/su14052533>
- Conway, S. F., Farrell, M., McDonagh, J., Nolan, N. (2024): Creating an age-friendly environment in farming – The Farmer’s Yards approach. *Journal of Agromedicine*, 4., 717–724. <https://doi.org/10.1080/1059924X.2024.2383730>

- Conway, S. F., McDonagh, J., Farrell, M., Kinsella, A. (2017): Uncovering obstacles: The exercise of symbolic power in the complex arena of intergenerational family farm transfer. *Journal of Rural Studies*, 54., 60–75. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.06.007>
- Conway, S. F., McDonagh, J., Farrell, M., Kinsella, A. (2021): Going against the grain: Unravelling the habitus of older farmers to help facilitate generational renewal in agriculture. *Sociologia Ruralis*, 3., 602–622. <https://doi.org/10.1111/soru.12355>
- Coopmans, I., Dessein, J., Accatino, F., Antonioli, F., Gavrilesco, C., Gradziuk, P., Manevska-Tasevska, G., Meuwissen, M., Peneva, M., Soriano, B., Urquhart, J., Wauters, E. (2020): Policy directions to support generational renewal in European farming systems. *EuroChoices*, 2., 30–36. <https://doi.org/10.1111/1746-692X.12282>
- Coopmans, I., Dessein, J., Accatino, F., Antonioli, F., Gavrilesco, C., Gradziuk, P., Manevska-Tasevska, G., Meuwissen, M., Peneva, M., Soriano, B., Urquhart, J., Wauters, E. (2021): Understanding farm generational renewal and its influencing factors in Europe. *Journal of Rural Studies*, 86., 398–409. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.06.023>
- Cush, P., Macken-Walsh, Á. (2016): Young people and older farmers: Sustainability in Ireland. *Rural Society*, 2., 107–120. <https://doi.org/10.1080/10371656.2016.1225833>
- Daniele, C., Bertoni, D., Pretolani, R. (2024): Generational renewal as a driver of innovation: Evidence from European farming systems. *Land Use Policy*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2024.107056>
- Debonne, N., Bürgi, M., Diogo, V., Helfenstein, J., Herzog, F., Levers, C., Verburg, P. (2022): The geography of megatrends affecting European agriculture. *Global Environmental Change*, 75., 102551. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102551>
- Dudek, M., Pawłowska, A. (2022): Can succession improve the economic situation of family farms in the short term? Evidence from Poland based on panel data. *Land Use Policy*, 112., 105852. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105852>
- Duesberg, S., Bogue, P., Kinsella, A. (2017): Understanding the retirement decisions of farmers without a successor. *Land Use Policy*, 61., 147–159. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.12.007>
- Hamza E. (2022): A generációváltás akadályai és ösztönzői a magyar mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, 1., 3–27. https://doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.66.1.t.pp_3-27
- Hayden, M. T., Leonard, B. (2024): Concerns and barriers surrounding the farm succession process – perception versus reality for beef farmers in Ireland. *Journal of Rural Studies*, 112., 103456. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2024.103456>
- Hayden, M. T., Shin, M. W., Kinsella, A., McNally, B. (2025): Evidence from the ground: Insights into collaborative farming for generational renewal. *Journal of Rural Studies*, 112., 103481. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2024.103481>
- Jansuwan, P., Zander, K. K. (2021): What to do with the farmland? Coping with ageing in rural Thailand. *Journal of Rural Studies*, 81., 37–46. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.12.003>
- Lee, J., Oh, Y. G., Yoo, S. H., Suh, K. (2021): Vulnerability assessment of rural aging community for abandoned farmlands in South Korea. *Land Use Policy*, 108., 105544. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105544>
- Leonard, B., Kinsella, A., O'Donoghue, C., Farrell, M., Mahon, M. (2017): Policy drivers of farm succession and inheritance. *Land Use Policy*, 61., 147–159. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.09.006>
- Li, Y., Zhang, G., Chen, X., Zhou, Y., Wei, Y., Mao, S., Zhao, H., Liu, W., Pan, Z., An, P. (2025): Increasing proportion of mildly aged population in rural mitigates farmland abandonment in the farming–pastoral ecotone of northern China. *PLOS ONE*, 7., e0328483. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0328483>
- Liao, L., Long, H., Gao, X., Ma, E. (2019): Effects of land use transitions and rural aging on agricultural production in China's farming area: A perspective from changing labor employing quantity in the planting industry. *Land Use Policy*, 88., 104152. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.104152>

- Lindsjö, K., Mulwafu, W., Andersson Djurfeldt, A., Joshua, M. K. (2021): Generational dynamics of agricultural intensification in Malawi: Challenges for the youth and elderly smallholder farmers. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 5–6., 423–436. <https://doi.org/10.1080/14735903.2020.1721237>
- Loughrey, J., Shin, M., Dillon, E., Kinsella, A. (2024): Generational renewal and farm succession: Insights from Ireland. *EuroChoices* <https://doi.org/10.1111/1746-692X.12456>
- Maró, Z. M., Borda, Á. J., Balogh, J. M. (2024): Challenges and trends in agricultural employment: The case of Hungary. *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*, 4., 77–89. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.349002>
- Morais, M., Borges, J. A. R., Binotto, E. (2018): Using the reasoned action approach to understand Brazilian successors' intention to take over the farm. *Land Use Policy*, 71., 445–452. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.11.002>
- O'Meara, P. (2019): The ageing farming workforce and the health and sustainability of agricultural communities: A narrative review. *Australian Journal of Rural Health*, 4., 281–289. <https://doi.org/10.1111/ajr.12543>
- Péres, K., Matharan, F., Allard, M., Amieva, H., Baldi, I., Barberger-Gateau, P., Bergua, V., Bourdel-Marchasson, I., Delcourt, C., Foubert-Samier, A., Fourrier-Réglat, A., Gaimard, M., Laberon, S., Maubaret, C., Postal, V., Rainfray, M., Rasclé, N., Dartigues, J. F. (2012): Health and aging in elderly farmers: The AMI cohort. *BMC Public Health*, 12., 558. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-12-558>
- Pérez, R. D. G., Sendra, M. J. M., López-i-Gelats, F. (2020): Strategies and drivers determining the incorporation of young farmers into the livestock sector. *Journal of Rural Studies*, 78., 131–148. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.06.028>
- Pessotto, A. P., Costa, C., Schwinghamer, T., Colle, G., Dalla Corte, V. F. (2019): Factors influencing intergenerational succession in family farm businesses in Brazil. *Land Use Policy*, 87., 104045. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.104045>
- Pitson, C., Bijttebier, J., Appel, F., Balmann, A. (2020): How much farm succession is needed to ensure resilience of farming systems? *EuroChoices*, 2., 37–44. <https://doi.org/10.1111/1746-692X.12283>
- Potter, C., Lobley, M. (1992): Ageing and succession on family farms: the impact on decision-making and land use. *Sociologia Ruralis*, 32., 317–334. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.1992.tb00935.x>
- Rech, L. R., Binotto, E., Cremon, T., Bunsit, T. (2021): What are the options for farm succession? Models for farm business continuity. *Journal of Rural Studies*, 88., 272–278. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.09.022>
- Ren, C., Zhou, X., Wang, C., Guo, Y., Diao, Y., Shen, S., Reis, S., Li, W., Xu, J., Gu, B. (2023): Ageing threatens sustainability of smallholder farming in China. *Nature*, 7951., 304–312. <https://doi.org/10.1038/s41586-023-05738-w>
- Rigg, J., Phongsiri, M., Promphakping, B., Salamanca, A., Sripun, M. (2020): Who will tend the farm? Interrogating the ageing Asian farmer. *The Journal of Peasant Studies*, 2., 306–325. <https://doi.org/10.1080/03066150.2019.1572605>
- Riley, M. (2014): Still being the 'good farmer': (Non-)retirement and the preservation of farming identities in older age. *Sociologia Ruralis*, 4., 114–131. <https://doi.org/10.1111/soru.12063>
- Seok, J. H., Moon, H., Kim, G., Reed, M. R. (2018): Is aging the important factor for sustainable agricultural development in Korea? Evidence from the relationship between aging and farm technical efficiency. *Sustainability*, 7., 2137. <https://doi.org/10.3390/su10072137>
- Sheridan, A., Newsome, L., Howard, T., Lawson, A., Saunders, S. (2021): Intergenerational farm succession: How does gender fit? *Land Use Policy*, 109., 105612. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105612>
- Sheridan, A., Newsome, L., Lawson, A., Charry, S., Field, S. (2023): Changing scripts: Gender, family farm succession and increasing farm values in Australia. *Journal of Rural Studies*, 100., 103024. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2023.103024>
- Shin, M. W., Kinsella, A., Hayden, M. T., McNally, B. (2023): The role of collaborative farming in generational renewal and farm succession. *International Food and Agribusiness Management Review*, 1., 94–116. <https://doi.org/10.22434/ifamr2023.0070>

- Swain, N., Hamza, E. (2023): Post-socialist generation change in Hungarian farming. *Journal of Rural Studies*, 103., 103128. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2023.103128>
- Szabo, S., Apipoonanon, C., Pramanik, M., Leeson, K., Singh, D. R. (2021): Perceptions of an ageing agricultural workforce and farmers' productivity strategies: Evidence from Prachinburi Province, Thailand. *Outlook on Agriculture*, 3., 294–304. <https://doi.org/10.1177/00307270211025053>
- Tauer, L. W. (1995): Age and farmer productivity. *Review of Agricultural Economics*, 1., 63–69.
- Zagata, L., Sutherland, L. A. (2015): Deconstructing the 'young farmer problem in Europe': Towards a research agenda. *Journal of Rural Studies*, 38., 39–51. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.01.003>
- Zou, B., Mishra, A. K., Luo, B. (2018): Aging population, farm succession, and farmland usage: Evidence from rural China. *Land Use Policy*, 77., 437–445. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.06.001>